

IGAZ LEVENTE

Államfejlődés és háború a VIII–XI. századi Ibér-félszigeten

A Pireneusi-félszigeten zajló keresztény visszahódítás kezdő- és végpontját általános vélekedés szerint két nagy jelentőségű ütközet, illetve hadjárat jelzi: a Covadonga melletti csata 722-ben, valamint Granada bevétele 1492-ben.¹

A köztudatban tehát egyenlőségjel kerül a rekonkviszta néven ismertté vált történelmi folyamat és az „ibér középkor” időszaka közé. E látásmód további jellemzője, hogy a *keresztény visszahódító háborút* a hispániai muszlim politikai jelenlét majd háromnegyed évezredes időszakának általában mint egyedüli, legfőbb és szünet nélküli mozgatórugójaként ismerik.

Az ibériai országok kutatóinak újabb keletű nézete a korábbi, „tradicionalista” felfogással ellentétben már nem köti össze a korszakot és a fogalmat. Ez az irányzat általában tagadja a rekonkviszta korai, az arab jelenlét kezdetétől számított létjogosultságát, azt későbbi, nagyobb részt külső hatások következményének tartja, és az ibér középkor tanulmányozásában inkább a politikai és a kulturális kapcsolatokra helyezi a hangsúlyt. Képviselői szerint a 711. utáni első két-, két és fél évszázadot nem is illethetjük a rekonkviszta kifejezéssel, ez az időszak a későbbi események előzményeként, esetleg külön periódusként vizsgálándó.² A Pireneusi-félsziget keresztény ideológiai megalapozottságú „visszahódításának” kezdete ugyanis legkorábban csak a IX. századra, egyesek szerint pedig még későbbre, a Córdobai Kalifátus szétesése utáni időre tehető, az érett

középkor olyan nagy jelentőségű eseményeivel összefüggésben, mint a pápai hatalom megerősödése, a Szentföldre irányuló kereszteshadjáratok megindulása, illetve helyi szinten Szent Jakab (Santiago) kultuszának és a Compostela-ig vezető, harmadik legfontosabb európai keresztény zarándokút kiépülése és konszolidációja, utóbbi csak a XII. század első felében.³

Kiindulópontunk az a megállapítás, miszerint a Pireneusi-félszigeten 711-től sorozatosan ismétlődő muzulmán–keresztény fegyveres konfrontáció, amellet, hogy a középkori európai hadtörténet egyik fontos fejezetét jelenti, alapvető hatást gyakorolt a helyi állam- és társadalomfejlődésre. Fontos megjegyeznünk, hogy a szűkebben vett *katonai érintkezés* következményein túl a *területfoglalás* (ezen belül is a *telepítés* és az *újratelepítés* különösen fontos részkérdéseivel), továbbá

az uralom alá vont *földrajzi tér megszervezése* (politikai, gazdasági, adminisztratív, egyházi, stb. szempontból) emelendő ki, ám mindezek mellett nem feledkezhetünk el a háborús viszonyok közepe is működő *kultúracsere* rendkívül sokoldalú formáiról sem, ami ugyancsak komoly társadalomformáló tényező volt az ibériai középkor folyamán.⁴

A két szembenálló val-

KERESZTÉNY NEHÉZLOVASOK ROHAMA A MUSZLIMOK ELLEN. A CANTIGA DE SANTA MARIA ÁBRÁZOLÁSA

lás és ideológia meghatározta háborús relációkat azonban egyéb katonai érintkezések is színésítették: itt az azonos vallást gyakorló felek (tehát keresztény–keresztény, illetve muzulmán–muzulmán) összecsapásain túl a muszlimok után érkező további „külső támadók”, a „pogány” normannok sorozatos, valamint a magyarok legalább egyszeri támadását kell kiemelniünk. A sor végén pedig az észak-ibér hegylakók, a fenti kategóriákba nem besorolható időnkénti fegyveres akciói is ott vannak.⁵

Az alábbiakban a középkori hispán-magyar relációk legkorábbi fejezete, a 942. évi magyar katonai akció kapcsán, az Ibériai-félsziget szélesebb társadalmi-politikai hátterének felvázolására teszünk kísérletet. Az arab–berber behatolás kezdetétől a XII. század végéig tekintjük át a fejleményeket, a hangsúlyt a háborúra, mint „államszervező tényezőre”, továbbá a félsziget államfejlődésének fontos epizódjaira tesszük. Ezzel szeretnénk felhívni a figyelmet az ibér középkor e szakaszának néhány olyan részletére, melyek Magyarországon kevésbé ismertek, vagy az általában ismertektől eltérően is értelmezhetőek. Mindemellett néhány olyan Ibér-félszigeti jelenségre is rámutatunk, melyeket véleményünk szerint magyar szemszögből sem lenne érdektelen alaposabb vizsgálat alá venni.

A rekonkvizta tényleges kezdetéig vezető időszakot vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a kora középkor-végi államfejlődésben szerte Nyugat-Európában döntő fontosságú külső támadások, tehát az arab, normann és magyar katonai vállalkozások közül az Ibér-félszigeten mind a három képviselte magát, nemcsak a lerohant terület aktuális politikai berendezkedését gyengítve (hosszabb távon ugyanakkor éppen erősítve), hanem esetenként egymás ellen is harcolva. A külső támadóból a félszigetet egy nagyobb állam kereteibe szervező és ott hosszú évszázadokra berendezkedő muzulmánoknak így, néhány

évtized múlva, éppen olyan nehézségeket okoztak a vizeiken feltűnő normann fosztogatók, mint a saját kalózaik a dél-francia és az itáliai tengerpart lakóinak.⁶

A 711-ben, egy alkalmoszerű látogatással kezdődő muzulmán területszerzés látszólag hamar az iszlám világbirodalom részévé tette az Ibér-félsziget csaknem egészét.⁷ Az arab területszerzés azonban a magyar köztudatban tévesen él valamiféle „villámháborúként”, tehát gyors, mindent átformáló hódításként. Igaz ugyan, hogy a muszlim csapatok néhány év alatt átszelték a félszigetet, majd hamarosan északi határait is átlépték, a területszervezés sokkal hosszabb, évszázados folyamatnak bizonyult. A legjellemzőbb módszer a különböző feltételekkel kötött megállapodásokra törekedés volt, ami ugyanazt a célt szolgálta, mint a keresztény helyi lakosság (*mozarabok*) iránti tolerancia: a Damszkusz-központú iszlám állam adórendszerébe történő integrálást. A muzulmán Hispánia első korszakában, az *Omajjád Kalifátus al-Ándalus tartományában* helyi származású vezetők is megtalálhatóak voltak a Damaszkuszból küldött helytartó (*wālī*) mellett, akár felvették az iszlámot, akár nem. Ez adta az alapot a félszigeti iszlám X. századi virágkora alatti három nagy vallás és számtalan etnikum viszonylag békés „együttéléséhez” (*convivencia*), amelyhez hasonlóan igen kevés európai államalakulat tudott felmutatni a középkor Európájában. Az egyik ilyen állam az Árpádok Magyarországa volt, ahol a nagyfejedelemség időszakában kevésbé, ám a keresztény államszervezés után már jobban dokumentált módon élhettek együtt a keresztény, muszlim és zsidó vallású lakosok. A keresztény vallás elsőségét egyes királyaink törvényekkel is biztosították, esetenként az egyes nem keresztény csoportok rovására is, ám a „befogadó szellemiség” megnyilvánulásai éppígy léteztek. I. Szent István, I. Szent László és Kálmán király ugyan hozott olyan törvényeket, amelyek a

régi vallás híveit, zsidókat és izmaelitákat süjtötték,⁸ ám az érem másik oldala az Árpádok folyamatosan megnyilvánuló gyakorlata, a nem keresztény népelemek (besenyők, úzok, stb.) befogadása.⁹ Abū-Hāmid al-Garnāti hispániai arab utazó pedig muszlimként utazgathatott nyugodtan az országban, mi több, taníthatta is az iszlámra a bentlakó, általa „magrebi származásúaknak” nevezett besenyőket.¹⁰ A két földrajzi régió alapvető államszervezeti- államberendezkedési, geopolitikai és gazdasági különbségeinek hangsúlyozása mellett, véleményünk szerint „közös pontként” értékelendő ez a jelenség.

Az arab politikai uralom alá került ibériai „kiváltságos” területek vezetői között a forrásokban felbukkan az egykori vizigót elit több tagja is. Az arab szövegekben Tudmir/Tudemir néven említett Theodomir, esetében a szakirodalom a „királyság” szót használja, ám ez inkább „autonóm tartományként” értendő, lévén részleges önállóságot élvező területekről volt szó.¹¹ Ez, és néhány más hasonló, vazallus terület hosszabb-rövidebb ideig létezése jól mutatja az arab „hódítás” összetettségét: ahol mód nyílt rá, a muzulmánok sem erőltették a felesleges katonai konfliktust és az ezzel járó véráldozatot.

Az iszlám a félsziget északi, hegyvidéki peremterületen nem épített ki adminisztrációt, azaz nem vonta ténylegesen uralma alá, azt legfeljebb csak a Pireneusokon túli hadjáratok felvonulási terepeként használta.¹² Ezen a számára kevésbé érdekes, keskeny földszíven született meg az ibér középkor első, az állandó háborús készültség által életre hívott keresztény államképlete. Itt néhány, a muzulmán dominanciát – főképp a 720 után megemelt adót – elfogadni nem akaró helyi, illetve menekült vizigót előkelő, Pelayo (a vizigót udvarban megmaradt latin névadás szerint Pelagius) vezetésével lázadást kezdeményezett. Ennél azonban hosszabb távon jóval többet tettek: sikeresen integrálták a minden korábbi ilyen kísérletnek ellenálló

északi peremvidéket a hamarosan *Asztúriai Királyság* (*Asturias*) néven ismert új államban.¹³ Ezzel együtt az addig elszigetelt, minden központosító törekvésnek, így a vizigót uralom alatt is folytatódó romanizációnak és a keresztény térítésnek is ellenálló cantabriai-asztúriai és baszk őslakosságot szervezték új keretek közé, amelyik többségében csak ebben az időszakban tért át a katolikus vallásra és kezdte elhagyni korábbi, pogány rítusait.¹⁴

E „muzulmánokkal nem kollaborálók” által megszervezett hegyvidéki népeknek innentől óriási szerepe volt a pusztá túlélésért folytatott kezdeti harcokban. Ebbe a folyamatba illeszthető a legendává minősült Covadonga melletti csata, a vizigót államiség megszűnése utáni első keresztény győzelem, amelyet előszeretettel, ámde tévesen tartanak valamiféle fordulópontnak. A katonai szempontból jelentéktelen ütközetben Pelayo, a hegyi terepet kihasználva, meglepetésszerű rohammal szétvert egy muszlim expedíciós sereget, inkább jelkép csupán.¹⁵ A források tanúsága szerint ugyanis az Asztúriai királyság uralkodói csak III. Alfonztól (866–910) hivatkoznak jogfolytonosságra a saját királyságuk, illetve a vizigótoké között. Az ibér középkor VIII. századi krónikáiban még nyoma sincs ilyesminek.¹⁶ A keresztény észak társadalmának elitje emellett ugyanígy jóval később, tudatosan alkotta újra az egykori vizigót uralom bizonyos elemeit. Ez a vizigót egyházszervezet visszaállításában, illetve a már világosan megfogalmazott „visszahódítás” eszméjében mutatkozott meg.¹⁷ A IX. századtól már csakugyan „hivatalos” rekonkvizta így, „visszahódítás” helyett egyszerűen akár „hódításnak” is értelmezhető, mivel a folyamat nemcsak európai szemmel vizsgálható. Közbevetőleg megjegyzendő, hogy III. Abd-al-Rahman, al-Mansur, valamint a tárgyalt korszakon kívül eső észak-afrikai berber Almorávida és Almohád-dinasztiák félszigeti tevékeny-

sége a muzulmán világ szemszögéből pont olyan „visszahódításnak” tekinthető, mint az Asztúriai Királyság, vagy a későbbi keresztény államok területszerzései. Pelayo ugyanígy, csak Európa felől tekinthető az ibériai história első „középkori” királyának, akinek utódai megtették a kezdő lépéseket a „pireneusi feudalizmus” sajátos arculatának létrehozásában.¹⁸

A *tényleges* muzulmán foglалás alá eső területek konszolidációját a fenti jelenségek mellett hamarosan súlyos krízisek nehezítették. Az első ilyen a 741-ben kirobbanó nagy berber lázadás volt, nemcsak al-Ándalusban, hanem a Maghreb „eredeti”, afrikai területén is. Az ok a törzsi-nemzetségi, illetve etnikai ellentéteiket magukkal hozó, azokat a területszerzés időszakának lezárultával hamarosan polgárháborús állapottá változtató arab vezetők, a berberekre nézve több szempontból hátrányos politikája volt. Az új muzulmán tartomány északi részére, a mai Galícia tartományba telepített maghrebi bennszülöttek az ott a polgárháború nyomán fellépő éhínség (valamint a 750-es évek egymást követő aszályai) elől visszatértek Észak-Afrikába, gyakorlatilag kiürítve a félsziget észak-nyugati szegletét.

A muzulmánok közötti első komoly belső konfrontáció¹⁹ tette lehetővé az északi keresztény hatalom számára, hogy kimerészkedjen hegyvidéki, rurális, alapvetően önálló közegéből. Ezt azonban még nem tekinthetjük területfoglalásnak. Az Asztúriai Királyság csak annak köszönhetően tudta a VIII. század végére (Galícia elfoglalásán túl) Dél felé is egy 50 km-es sávval megnövelni területét, hogy a berber lázadás után a muzulmán vezetés továbbra is inkább a félsziget észak-keleti részét preferálta, semmint a feldúlt és néptelen „nyugati végeket”.²⁰ Katonai szempontból itt valami olyasmi történt, amikor két szembenálló hatalom közül az egyik (látszólagos) uralma alá vonja az ellenfél által kiürített területet, valójában inkább a

maga védelmét biztosítja ezzel a módszerrel. I. Alfonz (739–757) messze nem volt még abban a helyzetben, hogy a megszerzett terület saját földművesekkel való újratelepítésére gondolhasson. Az újratelepítés (*repoblación*) fogalma csak a IX. század második felétől vált fontossá.²¹ Összehasonlításképpen a X. századi magyar, illetve a Közép-Európaig jutó korábbi lovasnomádok gyeplőrendszere érdemel említést. A Kárpát-medencei gyeplő belső oldalán mindig a régi steppei harcmódot fenntartó, illetve folytató hatalmat (hunok, avarok, magyarok) találjuk. Esetükben a „senki földje” (és a megerősített terepakadályok) a védelem fontos részét képezték.²² Az iszlám katonai vezetés, a tarthatatlan határsáv kiürítésével pontosan ugyanilyen védelmi szempontokat tartott szem előtt. Ez az Ibér-félszigeti hadtörténetnek is fontos részét képezte: itt azonban évszázadokon keresztül létezett egy olyan változó határvonala a két eltérő berendezkedésű hatalom között, amely el is választotta őket, ugyanakkor az egymás ellen indított hadműveletek felvonulási terepül is szolgált. Ez volt a középkorban keresztény néven „Extrema Dura” néven ismert terület.²³ A két határsávot annyiban érdemes még összevetni, hogy mindkettő a sikeres nyugat-európai katonai expanzió példaként értékelhető: amint Ibériában a muszlimok innentől változó ütemben, fokozatosan délre, úgy a X. század második felében a magyarok a 907-től nyugati határként bírt Enns-folyótól keleti irányba szorultak.²⁴

777–778-ban északi irányból történt katonai behatolás a félszigetre: Nagy Károly vezetett egy hadjáratot a félszigetre és hozta létre az idehaza Spanyol Őrgrófságként ismert *Marca Hispanica* határgrófságot.²⁵ A frank uralkodó itt komolyabb hódítást nem könyvelhetett el, az új ütközőállam kiépítése azonban sikeresen megtörtént a félszigeti muzulmánok újabb katonai próbálkozásainak kivédésére. Noha a tengerről indított

kalóztámadások továbbra is folytatódtak, szárazföldi, Pireneusokon túli muzulmán akcióra 750 után többet nem került sor.²⁶ A Marca Hispanica így nem is a közvetlen katonai védelem, mint a pireneusi államfejlődés szempontjából vált hamarosan fontossá.

A muzulmán területeken 756-ban következett be az első államszervezeti „arcuatváltás”: az Abbászida hatalomátvétel elől menekült Omajjád herceg, I. Abd al-Rahman uralkodásával (756–788) Bagdadtól független politikai és adminisztratív egység létesült az Ibér-félszigeten, *Córdobai Emirátus* néven. A menekült herceg és utódai által, egy sikerrel megvívott polgárháború árán létrehozott államképlet az iszlám világ ideológiai egységét (*Umma*) nem törte meg, hiszen nem kérdőjelezte meg a bagdadi kalifa spirituális, „politika feletti” hatalmát, ám államszervezés terén új lépéseket foganatosított. Az új, Omajjád-barát elit kiépítésén túl a részlegesen decentralizált politikai vezetés (tartományi- és városi kormányzók révén) és ezzel szemben egy erős kontroll alatt tartott, hierarchikus bürokrácia, valamint az ugyancsak központi ellenőrzés alá vont gazdaság (pl. városi piacok) emelendők ki. A lakosság iszlamizációja felgyorsult, ám az arab–arab, illetve arab–berber ellentétek továbbra is megmaradtak. A hispániai Omajjádok ennek következményeként, a IX. század folyamán mindvégig változóan súlyos belső problémákkal szembesültek, ezek külpolitikai következményeivel együtt. Itt említendő bizonyos, muzulmán hitre tért, de kétség kívül helyi eredetű (spanyolul *muladí*) helyi hatalmasságok önállósodása. Ezek közül az Ebro völgyében „uralkodó” Banu Qasi (Casio fiai), ugyancsak gót eredetű nemzetség a legismertebb, amely a VIII–X. század folyamán komoly befolyással bírt a muzulmán és a keresztény területek határvidékén (760–81 között az ő területük is autonómiát élvezett az emirátuson belül). A Banu Qasi legnagyobb befolyású személyisége, a

córdobai emír és az asztúriai monarcha után „harmadik hispán király”-ként is aposztrofált Muza ben Muza csakugyan saját államot mondhatott magáénak. Az emirátus IX. századi krízisének jellemző tüneteként, önálló, Córdoba érdekeivel ellentétes politikát folytathatott, s csak 862-ben bekövetkezett halála után tudták egykori országát újraintegrálni az emírségbe.²⁷ Az együttes városi és vidéki szeparatizmus e korszakára mi sem jellemző jobban, mint a muzulmán vezetés által a córdobai hatalomhoz lojális, új katonai központok létrehozása. A belső problémák ugyanakkor a városfejlődésre is hatottak: valamennyi fontos településen *alcazaba*, azaz erődítmény, illetve – ahol korábban még nem építettek – városfal létesült.²⁸

A földrajzi-gazdasági viszonyok ismeretében elmondható, hogy az északi, a muzulmán integrációt elkerülő részek teljes egészen kezdettől fogva nagy jelentősége volt az erősen korlátozott termőképeségű földterületek lehetőség szerinti kiterjesztésének. A VIII. század második harmadáig ezek az akciók még csak a helyi elit fegyveres konfliktusaiban ölthettek testet. Csak a frank beavatkozás, illetve a muzulmán hatalom folyamatos belső krízise adhatott elegendő impulzust az északiaknak az iszlám rovására történő akciókhoz, elsősorban is a córdobai vezetés ellen kirobbanó helyi lázadások támogatását értve ide.²⁹

Asztúria először a IX. századtól tett próbálkozásokat területének déli irányú megnövelésére: Nyugaton 868-ban a későbbi *Portugál Őrgrófság* első formájának nevet adó Porto elfoglalása jelzi a változást, a most már a muzulmánok ellenében történő terjeszkedés hangsúlyosabbá válását. A Douro felsőbb szakasza mentén pedig a IX. század utolsó éveitől egy sor asztúriai város települt újra.³⁰ Ennek a sikersorozathoz az ideológiai háttere már egyértelműen a „visszahódítás” érdekében született. Csupán egyetlen krónikás forrás, a Rodrigo Jiménez de Rada

toledói érsek (1209–47) művében szerepel a Clavijo melletti csata (844), melyben Szent Jakab apostol fehér lovon ülve avatkozott be a harcba és segítette győzelemre a keresztényeket. Az apostol innentől kezdve Matamoros (azaz mórölő) melléknévvel, a rekonkvizta végéig kísérte az északi keresztény harcosokat.³¹ A legenda magyar vonatkozású része az a kérdés, hogy a santiagoói csodatörténetek mennyiben függenek össze a Szent László-mondakörrel, illetve az utóbbiban, a tudatos átvétel útján kívül, milyen más hatások érvényesülhetnek.³²

A hispániai Omajjádok válasza az „északi ellenséggel” szembeni határvédelem kiépítése volt. Az innentől bő egy évszázadon keresztül viszonylagosan stabilnak mondható muzulmán-keresztény határsáv három nagyobb egységre osztása az egységes muzulmán állam XI. századi felbomlásáig megmaradt és az esetek többségében hathatós védelmet, egyszersmind a rendszeresen ismétlődő muzulmán hadjáratok és portyák szervezésének alapját is jelentette.³³

A helyi vezetők fegyveres mozgalmait, illetve gyakorlatilag önálló államait csak az a III. Abd al-Rahman (912–961) tudta felszámolni, aki magának a hispániai muzulmán államberendezkedésnek is döntő, új formát adott: 929-ben kalifának nyilvánította magát. A bizonytalan belső helyzet korszakának végét pedig új, birodalmi székhely kiépítésével is megerősítette (Medina Zahara 936–976 között). Ezekkel a lépésekkel egyrészt az iszlám világ feletti ideológiai vezető szerepet kívánta deklarálni, másrészt a nyugati Mediterráneum vizeit addig korlátlanul ellenőrző, síta Fatimida Kalifátus hatalmát is igyekezett csorbítani. Szándékainak közvetlenebb kifejezése volt az almeriai központtal megszervezett hadiflotta bevetése Melilla (927), Ceuta (931), végül Tanger (951) megszerzésére. E maghrebi erősségek birtoklása, az afrikai arany áramlásának végpontjaiként, nagyban hozzájárult

az új hispániai muzulmán állam gazdasági konszolidációjához, amit tovább erősített a Bizánccal folytatott kereskedelem lehetősége is.³⁴ III. Abd al-Rahman uralkodása a félszigeti muzulmán államiság politikai zenitjét jelentette: X. századi utódai alatt a *Córdobai Kalifátus* a korabeli Nyugat-Európa legerősebb katonai hatalma, legsűrűbben lakott országa és egyben az Óvilág egyik legjelentősebb kultúrközpontja is volt. Politikai-katonai sikereit elsősorban gazdasági erejének, valamint az újonnan iszlamizált társadalmi csoportok és az „eredeti” muzulmánok (arabok, berberék) között megvalósított egyensúlynak és társadalmi konszenzusnak köszönhette. Ez a III. Abd al-Rahmant követő erőskezdő utódok, illetve a II. Hisham kiskorúsága alatti régens, al-Mansur³⁵ alatt is működött, ugyanúgy, mint az erősödő (és szaporodó számú) északi keresztény államok állandó katonai nyomás alatt tartása. Utóbbi tényleges eredményeként a nyugaton a 10. századra a Mondego-folyóig (Coimbra térsége) lejutó keresztények újra a Douro-ig szorultak vissza.

942 nyarán az „északi hitetlenek” határvidéke felől támadás érte a kalifátus területét. A behatolók azonban ezúttal nem a formálódó észak-hispániai államok valamelyikéből csaptak be muszlim területre.³⁶ De még csak nem is keresztények voltak: az akkori Kelet-Európa, Bizánc és a Kijevi Rusz mellett legerősebb katonai potenciálja, a Magyar Fejedelemség lovasai bukkantak fel a félszigeten egy epizódyszerű katonai vállalkozás keretében. A vonatkozó arab és keresztény források³⁷ tükrében pontosítható volt a hadjárat ideje és a magyarországi történelmi atlaszokban tévesen (az Ebro-folyótól délre) lokalizált végső pontjai: az Lérída, Odèm, Cerdanya, Huesca és Barbastro városokat érintette és 942. június 10. és július legvége között zajlott.³⁸ A sikeresnek semmiképpen nem nevezhető vállalkozás annyi elismerést mindenképpen megérdemel az utódoktól,

hogy a jelenlegi tudásunk szerint ez a legmesszebbre vezetett X. századi magyar hadjárat, amely a vereség ellenére is párját ritkító katonai teljesítménynek tekintendő a korszak hadtörténelmében. Az utánpótlást vízi úton megoldó arab-normann portyázókkal szemben csak a „szárazföldi hadászati-harcászati eszköztárát” használó magyar lovas harcosok méltán hívták fel magukra a félszigeti muzulmán szerzők figyelmét, hiszen ez esetben őket magukat támadta meg egy addig számukra elérhetetlen távolságban élő nép harci különítménye. Még hozzá a „hagyományos”, keresztény ellenségeikkel szemben általuk is szívesen alkalmazott módon, a spanyol szakirodalomban „behatolás”(incursión) néven ismert hadjárat formájában. A két félszigeti arab krónikás, Ibn Hajján és al-Udzri által is taglalt „látogatás” szövegei nem melleleg kiválóan hozzák a „kalandozások” néven ismert és elhíresült katonai vállalkozásaink legfőbb jellemzőit. Ilyen a külföldi szövetségben, avagy felfogadott zsoldosként, helyi vezetővel véghezvitt, de legalábbis megkezdett, ez esetben elsősorban zsákmányszerző akció, ami 942-ben sajátos és az akcióra nézve balvégzetű fordulatot vett.³⁹ Ugyancsak bizonyító erejű a foglyok helyben történő áruba bocsátása, amit itt a hatalmas távolság is indokolhatott, noha a steppei harcmodor képviselői a hadifoglyok nagy távolságokra történő telerelésére is megfelelő módszerekkel bírtak. Nem tudjuk, hogy a magyar vállalkozás vezetői tudatában voltak-e annak, hogy Nyugat-Európa legjobban szervezett állama, egyben legkomolyabb hadipotenciálja ellen intéztek támadást, ám ha a „keleti fronton” a bizánci nagyhatalom ellen folytatott akciókkal próbáljuk összevetni a hispániai, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy eleinket kevésbé befolyásolták a támadott terület méretei, lakosság száma. Nehéz objektív képet alkotnunk arról, hogy egy korabeli magyar katonai vezető milyen szempontokat mérlegelt, amikor ilyen

távolságba vezette hadinépét, ugyanakkor hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni, hogy a X. századi harcosok teljesítőképeség szempontjából egészen más paraméterekkel bírtak, mint a modernebb korok katonái. Az a tény, pedig, hogy al-Ándalusz „Felső Végeinek” katonasága által elfogott öt magyar harcost rövid úton III. Abd al-Rahman kalifa testőrségébe sorozták be, arra az Ibériában is meglevő gyakorlatra példa, miszerint az uralkodó szívesen alkalmazott professzionális harci képességekkel rendelkező zsoldosokat, bárhonnan is érkeztek azok.⁴⁰ A magyar lovasosztagoknak először a dél-francia, illetve a Marca Hispanica egykori területeken maradt írott emléke, ugyanitt visszafelé komolyan meggyűlt a bajuk a keresztény erőkkel, akik ekkor már felkészültebben várták a muszlim territóriumról sietve visszavonuló harcosainkat.

A keresztény Északon pontosan e döntően katalán és baszk nyelvű régió nyugati részén nyílt legkorábban lehetőség új államképletek létrehozására: itt még a IX. század folyamán aprócska, területük döntő részén hegyvidéki államok jöttek létre, melyek egyre sikeresebben vették fel a harcot a muzulmán szomszédokkal is. A baszk Íñigo-család éppen a Banu Qasi „köztes államának” köszönhette saját uralmának megszilárdulását: a Pamplona központtal megalakuló állam utóbb *Navarrai Királyság* néven létezett tovább, a X. század után egyre inkább a két erősebbé váló szomszéd, Kasztília és Aragónia szorításában ugyan, de egészen 1512-ig megőrizve függetlenségét.⁴¹ A Marca Hispanica Navarrától keletre eső területén Aragón, Sobrarbe és Ribagorza grófságokból 1035-ben alakult meg az *Aragón Királyság*, amely egészen a XI. század második feléig nem tudott kilépni legkorábbi határai mögül; akkor azonban sikeres terjeszkedésbe kezdett.⁴² Aragónia keleti szomszédságában egy sor, ugyancsak aprócska grófság született, melyeket összefoglaló nevükön *Katalán Grófságok*

nak (Condados Catalanes) ismerünk. A nem kevesebb, mint 12 „miniállam” közül a *Barcelona* bizonyult a legsikeresebbnek, sorra integrálta a többi, bár némelyikben még jóval a katalán területeknek az aragón koronával 1162-ben történt egyesülése után is saját dinasztia uralkodott.⁴³

A félsziget nyugati részén, II. Alfonz (791–842) halálával az Asztúriai Királyság több részre tagozódott. Az utódok közül a *Galíciai Királyság* csak néhány esztendeig (910–929, illetve másodízben 1065–1071 között, I. Garcia uralkodása alatt) tudott a *Leóni Királyság* árnyékában létezni. Utóbbi rendelkezett azzal a két, az egykori Duero/Douro-menti senkiföldjén megszülető államkezdeménnyel, melyek a muzulmánok elleni katonai konfrontáció oroszlánrészét vállalták. Mind a Kasztíliai- mind pedig a Portugál Őrgrófság (*condado*) egyértelműen ennek a közvetlen határvédelmi szerepnek köszönhette saját függetlenülését. Kasztília 1037-ben, Portugália pedig csak a XII. század közepén lépett a történelem színpadára, mint független, egyszersmind a keresztény szomszédsággal hol szövetséges, hol pedig ellenséges királyság.

A nyugati (Douro-völgy) és a keleti (Marca Hispanica), sok szempontból hasonló, ugyanakkor több ponton elérő utat bejáró muzulmán-keresztény határterülettől északra létrejött valamennyi királyságra és (őr)grófságra a továbbiakban is jellemző volt az egyidejű dinasztikus kapcsolatépítés, illetve saját területük kiterjesztésének szándéka – korántsem csak az eleinte még jobbára erősebbnek bizonyuló muzulmán, hanem a keresztény szomszédok rovására is. Kasztília így saját „anyaországát”, León-t is bekebelezte. A grófból királlyá előlépő I. Ferdinánd (1037–1065) ezzel korántsem nyerte el a leóni arisztokrácia tetszését, a Tamarón melletti csatában (1037) azonban jobb belátásra bírta őket.⁴⁴ A győzelem utáni további ambícióit sajátos módon jelezte *rex imperator*

címe. Ő és utóda, II. Sancho (1065–1072), a navarrai IV. Sancho Garcés (1054–1076) és az aragón I. Ramiro (1035–1063), illetve I. Sancho Ramírez (1063–1094) egyidejű támadásokat indítottak az 1002 után trónviszályba (*fitna*) süllyedt kalifátus ellen.

A nem sokkal azelőtt hatalma csúcsán lévő kalifátus néhány éven belül egymással is területszerző háborúkba bonyolódó kisebb-nagyobb rész-emírségekre, azaz (az arab *mulúk al-tawācif* kifejezésből akotott műszóval) *taifákra* esett szét. Az északi szomszédoknak ezzel rövidesen sokkal jobb lehetőséget kínált arra, hogy az addig kényszerűen elsősorban védekezésre fordított erőiket eredményesebben fordíthassák támadó akciókra.

Az egyik legerősebb muszlim utódállam, a zaragozai taifa szívósan ellenállt ugyan, ám a keresztény erők a félsziget középső és nyugati részén a Tajo/Tejo vonaláig, Toledo elfoglalásával (1085) pedig azon is túljutottak. Az első igazán jelentős muzulmán nagyváros bevétele mindenképp fordulópont a rekonkvizta történetében: innentől a félszigeti iszlám védekező szerepre kényszerült. Az északiak erre az időre már jól artikulált területszerző igényének ugyanakkor a foglалás, mint a „visszahódított” egykori vizigót főváros és egyházi központ, új lendületet adott. A korábbi helyzet változását jelzik, hogy most már a keresztények voltak azok, akik rendszeres hadjáratokat és portyákat vezettek, esetenként a muzulmán területek szívébe is.

Ez a korszak már csakugyan az „igazi rekonkvizta” ideje, amelyet – az ibér história művelőivel egyetértve – a magunk részéről is az első ezredforduló és a XIII. század vége közé helyezünk.⁴⁵ Írásunkban ennek a folyamatnak, mint a nyugat-európai katonai expanzió egyik győztes esetének az előzményeit tekintettük át. Ugyanezen nyugati offenzíva, a hispániai muszlim berendezkedésnél valamelyest hamarabb védekezésre berendezkedő

Magyarország esetében korántsem volt ilyen sikeres. A nyugati (hispan kontextusban északi) támadók a XIII. század közepére az Afrikából átkelt berber dinasztiák „muszlim rekonkviztái” ellenére is gyakorlatilag felszámolták az Ibér-félszigeti iszlám uralmát. Az ugyancsak külső támadóból keresztény állammá lett Magyarország azonban még századokon keresztül nagyhatalomként létezett a nyugati világ keleti végvidékén – Közép-Európában.⁴⁶

JEGYZETEK

¹ E korszakolásra jellemző példa SZÉKELY GYÖRGY: Összeütközés az arabokkal Hispániában és Sziciliában. In *Európa ezer éve: A középkor*. Budapest, 2005. 162.

² A Franco-éra utáni kortárs spanyol történelemszek között JOSÉ LUIS VILLACAÑAS BERLANGA: *La formación de los reinos hispánicos*. Madrid, 2006, Espasa Calpe. (a továbbiakban Berlanga, 2006); PEDRO CHALMETA: *Invasión e islamización. La sumisión de Hispania y la formación de al-Ándalus*. Jaén, 2003, Publicaciones de la Univesidad de Jaén. (a továbbiakban Chalmeta 2003); valamint kifejezetten hadtörténeti vonalon FRANCISCO GARCÍA FITZ: *Castilla y León frente al Islam: estrategias de expansión y tácticas militares (siglos XI–XIII)*. 1998, Universidad de Sevilla, Secretariado de Publicaciones, valamint ALVARO SOLER DEL CAMPO: *La evolución del armamento medieval en el reino castellano-leonés y Al-Andalus (siglos XII–XIV)* címmel, (Madrid, 1993, Servicio de Publicaciones del E.M.E.) nevét és műveiket említjük. Portugál oldalról a korai luzitán állam- és társadalomtörténettel kapcsolatban José Mattoso művei (különösen: *Identificação de um país. Ensaio sobre as origens de Portugal*. Lisboa, 1985, Editorial Estampa-Imprensa Universitária.; *O Essencial sobre a Formação da Nacionalidade*. Lisboa, 1986, Imprensa Nacional/Casa da Moeda); továbbá Pedro Gomes Barbosa neve emelendő ki, aki a rekonkvizta kezdő dátumát a Douro/Duero vonaláig történő keresztény előrenyomulással (868) adja meg. Lásd PEDRO GOMES BARBOSA: *Reconquista Cristã – Séculos IX–XII*. Lisszabon, 2008. (a továbbiakban Barbosa 2008) 12. Kifejezetten hadtörténettel foglalkozik João

Gouveia Monteiro és Mário Jorge Barroca, utóbbi figyelemre méltó munkát folytat a középkori portugál erődítmények kutatásában, többek között: *Do Castelo da Reconquista ao Castelo Românico (séc. IX a XII)*. Lisboa, 1994, Comissão Portuguesa de História Militar.; *Castelos Medievais Portugueses. Origens e Evolução (Séc. IX–XIV)*. In *La Fortaleza Medieval: Realidad y Simbolo*. Alicante, 1998, Sociedad Española de Estudios Medievales.

³ PAULINO IRADIEL – SALUSTIANO MORETA – ESTEBAN SARASA: *Historia medieval de la España cristiana*. Madrid, 1995, Catedra. (a továbbiakban IMS 1995) c. munkájában a keresztény államok expanziója 1037-től kezdődik, García Fitz, ugyanígy tematizál. A Santiago de Compostela-i zárándokút szerepére lásd bővebben: GARCÍA TURZA – FRANCISCO JAVIER: *El Camino de Santiago y la sociedad medieval*. 1^a ed. Logroño, 2000, Inst. de Estudios Riojanos.; B. RIVAS, J.LUIS: *La función política de los caminos de peregrinación de la Europa medieval. Estudio del Camino de Santiago*. 1^a ed. Madrid, 1997, Tecnos.

⁴ A háborús kultúracsere néhány példáját lásd IGAZ LEVENTE: Kultúrák határán – Kelet és Nyugat hadművészetének találkozása a rekonkvizta idején. *Valóság*, 2005. augusztus, XLVIII. évf. 8. sz. 10–19.

⁵ Lásd Nagy Károly hispániai hadjáratának közismert Roland-ének epizódját, mint a „korai baszk szeparatizmus” példáját. Roland-ének: ófrancia törtörés ének egy oxfordi kéziratból, Budapest, 1996.

⁶ CLAUDIO SÁNCHEZ ALBORNOZ: *Invasiones normandas a la España cristiana durante el siglo IX: I normanni e la loro espansiones in Europa nell’alto Medioevo*. Spoleto, 1969. 367–408.; RUDOLF PÖRTNER: *A viking kaland*. Budapest, 1983. 54–55. illetve JULIO LÓPEZ – DAVALILLO LARREA: *Atlas histórico de España y Portugal*. Madrid, 2000, Editorial Síntesis. (a továbbiakban LD 2000) 92. A Guadalquiviren felhajózó és Sevilla külső városnegyedeit is felperzselő normann támadás 848-ban várossal építésére ösztönözte a muzulmánokat. Berlanga 2006, 220.

⁷ A Gibraltári-szoros északi oldala iránti komolyabb muzulmán érdeklődés 700. előtt nem mutatható ki a forrásokban. 711-ig is csak alkalmi kalóztámadásokról beszélhetünk. PEDRO CHALMETA: *Invasión e islamización. La sumisión*

de Hispania y la formación de al-Ándalus. Jaén, 2003, Publicaciones de la Univesidad de Jaén. (A továbbiakban Chalmeta 2003.) 128–129.

⁸ Lásd István I. törvénykönyvéből a 8., 9., 11., 12., 13., 19., 33–34. törvénycikkeket. In *Az államalapítás korának írott forrásai*. (ÁKÍF) Szeged, 1999. 52–55; 59; 67–68. A szabolcsi zsinat határozataiból a 9–10, 26; 31. cikkelyeket. In: *Írott forrásaink az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szeged, 2006. 150–151; 155–156. Kálmán király I. törvénykönyvéből a 46–49., 74–75. törvénycikkeket, valamint az uralkodó zsidótörvény néven elhíresült rendelkezését (II. dekrétum). Uo, 184–185; 265–266.

⁹ Erről bővebben lásd: GYÖRFFY GYÖRGY: *A magyarság keleti elemei*. Budapest, 1990. 105–122., 167–169.; valamint: *Magyarrá lett keleti népek*. Szerk. Szombathy Viktor, László Gyula. Budapest, 1988. 106–163.; *István intelmei fiához, Imre herceghez*. ÁKÍF, 135–136. A Szent István-i Intelmek – sokszor tévesen értelmezett helyének tágabb szövegösszefüggését érdemes e helyt felidézni a legújabb kritikai kiadásból. „In hospitibus et adventitiis viris tanta in est utilitas, ut digne sexto in loco Regalis dignitatis possit haberi. Inde enim inprimis Romanum crevit imperium, Romanique Reges sublimati fuerunt et gloriosi, quod multi nobiles et sapientes ex diversis illo confluebant partibus. Roma vero usque modo esset ancilla, nisi Aeneades fecissent illam liberam, sicut enim ex diversis partibus et provinciis veniunt hospites, ita diversas linguas et consuetudines, diversaque documenta et arma secum ducunt. Quae omnia Regna ornant et magnificant aulam et perterritant exterorum arrogantiam. Nam unius linguae uniusque moris Regnum imbecille est et fragile.” *Sancti Stephani Regis Primi Hungariae Libellus de institutione morum* – Szent István Intelmek. I. A szöveget gondozta és fordította Havas László. Debrecini, 2004. 34–36.

¹⁰ *Abu-Hámíd al-Garnáti utazása Kelet-és Közép Európában*. 1131–1153. Budapest, 1985. 56–62., 65., „A magyarországi „konvivencia” témájára lásd BEREND NÓRA: *At the gate of Christendom*. 2001, Cambridge University Press.; ADORJÁN IMRE: *Mohamedánok a magyarok között*. Székesfehérvár, 1998, Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet. A magyarországi zsidók jelenlétére a tárgyalt korszakban: SHLOMO J. SPITZER –

KOMORÓCZY GÉZA: *Héber kútforrások Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez a kezdetektől 1686-ig*. Budapest, 2003. 107–111., 116–119., 129–128., 129–138., 145–154.

¹¹ Theodimir a mai Murcia körzetében az arabokkal szövetséget (egyfajta paktumot) kötve, már 713-ban biztosította saját és családja befolyását „királyságában” (*Reino de Teodmir* vagy *Cora de Todmir*) – persze pénz- és természetbeli adó fejében. CLAUDIO. S. ALBORNOZ: *La España musulmana*. Tomo I. Madrid, 1986, Espasa-Calpe. 56–57.; RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL: *Historia de España*. Tomo 6. Madrid, 1964, Espasa-Calpe. 20–21.; FERNANDO AZNAR: *Musulmanes, judíos y cristianos*. Madrid, 1990, Grupo Anaya. (A továbbiakban Aznar) 13. A vele kötött paktum szövegét több muzulmán forrás közli, többek között IBN ADARÍ: „Kitab al-bayán al-mugrib fi ajbar muluk al Andalus wa l-Magrib” c. munkája is a XIII. századból (1270 előtt), fordította Felipe Maíllo Salgado, In *La caída del califato de Córdoba y los reyes de taifas*. 1993, Universidad de Salamanca.

¹² LD 2000, 92.

¹³ Ez az egykori gót elitnek csak nagy sokára és akkor sem teljesen sikerült: A mai spanyol Baszkföldet ugyan Suintila 624–25 folyamán a vizigót államhoz csatolta, ez az országrész azonban az állandó nyugtalanság és (a máig tartó) szeparatizmus fészke maradt. Az arab invázió előestéjén is innen kellett Roderik vizigót királynak erőltetett menetben a délről érkező veszedelem elhárítására vonulnia. LD 2000, 79.

¹⁴ Ehhez persze e hegyvidéki közösségek vezetőit is meg kellett győzniük, ami esetenként korántsem volt könnyű feladat. Barbosa 2008, 38. Érdemes összevetni ezzel a muzulmán oldal döntő harci erejét képviselő berbernek nem sokkal korábbi iszlamizálásának akkor még korántsem nyugvóponton jutott folyamatát, amely áttételesen a 741–43 közötti nagy berber lázadásnak is egyik előidézője volt. Chalmeta 2003, 300.

¹⁵ THOMAS F. GLICK: *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*. Princeton, 1979, Princeton University Press. (A továbbiakban Glick 1979) 44.

¹⁶ Berlanga 2006, 140–141.

¹⁷ A III. Alfonz által először használt, de inentől kezdve több hispániai keresztény uralkodónál megtalálható császári titulus is ennek az

ideológiának a részét képezte. Nála a *magnus imperator* és az *imperator noster* fordul még elő, hasonló címek az *imperator legionense* II. Ordoño (914–924), illetve a *magnus basileus* II. Ramiro (931–951) leóni uralkodók esetében. Glick, 1979, 45.

¹⁸ A Pireneusi-félsziget északi szegletének társadalomfejlődéséről kiváló munka CARMEN D. HERRERA: *La Formación de la Sociedad Feudal en Cantabria*. 1990, Universidad de Cantabria–Asamblea Regional de Cantabria.

¹⁹ A córdobai helytartót először nehézség nélkül legyőző berber lázadókat csak a Szíriából hozott 7000 zsoldos segítségével tudták leverni. LD 2000, 88.

²⁰ Uo. 91.

²¹ Barbosa 2008, 44–45.

²² KRISTÓ GYULA: *Háborúk és hadviselés az Árpádok korában*, Szeged, 2003. 214–215.

²³ LD 2000, 95, 98. Ma egy-egy spanyol és portugál közigazgatási egység őrzi az emléket: Extremadura *comunidad* Spanyolországban, illetve *provincia* Portugália területén.

²⁴ BÓNA ISTVÁN: *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest, 2000. (A továbbiakban Bóna 2000.) 76–78. A kérdésben az osztrák és magyar történészek nem minden ponton értenek egyet, előbbiek már 955 után valószínűsítik az Enns és a Fischa közötti terület magyar feladását. IGAZ L. – SÁNDOR A.: Schicksalsjahr 907 – Die Schlacht bei Pressburg und das Frühmittelalterliche Niederösterreich. Beszámoló a 907. évi pozsonyi csata emlékére rendezett osztrák kiállításról. *Had-történelmi közlemények* 2008. június, 121. évf. 2. sz. 488.

²⁵ *Történelmi Világtatlasz*. Budapest, 1991, Kartográfiai Vállalat. 28. „a” térkép. illetve BURCHARD BRENTJES: *Izmael fiaí*. Budapest, 1986, Kossuth. 84. Bár a frank uralkodót itt érték hadjáratai legsúlyosabb katonai kudarcai, a Marca Hispanica a IX. század elejéig tovább terjeszkedett déli irányba, és egy ideig Tortosa és Tarragona városokat is területén tudhatta. LD 2000, 91.

²⁶ Az egyetlen kivétel Fraxinetum esete, amelyet azonban ugyancsak kalózsok alapítottak 889-ben. Idézi P. SÉNAC: *Islam et chrétiens du Midi (XIIe–XIVe siècle)*. Les Cahiers de Fanjeaux, n° 18. Toulouse, 1983. 435.

²⁷ Aznar 68–69. Ugyanilyen „problémás” helyi

muladí vezetők voltak a méridai Ibn Marwan (875–930) és a Bobastro központtal önállósuló Omar ben Hafsún (884–928) is. Mindketten sikeresen használták ki az Omajjád Emirátus ingatag belső helyzetét. LD 2000, 92.

²⁸ Ilyen Murcia alapítása 825-ben, mint az egykori „Tudmir-terület” új, adminisztratív központja, de a példák hosszan sorolhatók még: Toledo ellenében Madrid és Zorita de los Canes, Zaragoza (Saraqusta) illetve a Banu Qasi ellen pedig Calatayud. Berlanga 2006, 220–222. A középkor hispániai város strukturális sajátosságaira és különbségeire lásd: *La Fortaleza Medieval. Realidad y Símbolo*. Asamblea General de la Sociedad Española de estudios medievales tanulmánykötete. Alicante, 1998. különösen 109–118.

²⁹ Erre példa III. Alfonz segítségnyújtása Ibn Marwan-nak, amely során egy asztúriai expedíciós hadtest 877-ben Coimbraig jutott. A város és környéke 878-tól a Coimbrai Grófság (Condado de Coimbra) néven a portugál őrgrofik „előretolt helyőrségeként” létezett, egészen al-Mansur 987. évi „visszafoglaló” hadjáratáig. Megjegyzendő, hogy a tradicionalista portugál történetírás korábban a várost már 867-től a Portugál Órgrofság területén látta. Barbosa 2008, 59. 111. jegyzet.

³⁰ Zamora 893-ban, Burgos és Cardena 894-ben, Dueñas 899-ben, Toro pedig 900-ban. LD 2000, 92.

³¹ JIMÉNEZ DE RADA: *De rebus Hispaniae*. Spanyol kiadása: *Historia de los hechos de España* (fordította és kiadta Juan F. Valverde). Madrid, 1989. 177. Kasztília, Asztúria idővel legerősebbé váló örököse, folytatta a kultusz illetén ápolását, olyannyira, hogy a későbbiekben *nem muszlim* ellenfeleivel szemben is jelképként használta a mórölő apostol emblematikus figuráját – az amerikai spanyol gyarmatokon már Santiago Mataindios (indianölő) formában. Lásd JAVIER DOMINGUEZ: Santiago Mataindios: la continuación de un discurso medieval en la Nueva España. In *Nueva Revista de Filología Hispanica*. 2006, vol 54; no.1°. 33–56.

³² Vö. Szent László „utolsó csatájával” 1345-ben, a moldvai tatárok ellen indított magyar-szekely hadjárat kapcsán. *Küküllői János és a Névtelen Minorita krónikája*. Budapest, 2000. 50–51.; HORVÁTH CYRILL: *Szent László-legendáink eredetéről*. Budapest, 1928.; valamint

GERICS JÓZSEF – LADÁNYI E.: Szent László „csodás” tettei krónikáinkban. *Magyar Könyvszemle* 2001. 117. évf. 1. sz. Interneten a <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00028/0005-214.html> oldalon. (2009. március 3., 13.11.). A Szent László-mondakörre lásd <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00028/0005-214.html> - ref1 KLANICZAY GÁBOR: *Az uralkodók szentsége a középkorban: magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Budapest 2000.

³³ LD 2000, 95.

³⁴ Korántsem véletlen egybecsengés ez a későbbi eseményekkel: az afrikai keresztény expanzió első foglalásai is ugyanezen városok voltak (Ceuta 1415-ben portugál, Melilla pedig 1497-ben spanyol részről).

³⁵ Muhammad Ibn Ab cAmir, a keresztény krónikák félelmetes hírví Alamanzor-ja, aki az összes jelentősebb északi keresztény államot végigjárta, a katedrális nagyharangját is zsákmányul ejtve, érzékeny csapást mért a keresztények ideológiai bázisára. A muzulmán fölény azonban a hadjáratok ellenére sem volt kizárólagos: A Pireneusi-félsziget nyugati felén II. Ordoño már 913-ban elérte Beja városát, messze délre a Tejo/Tajo völgyétől. A hadjáratot részletesen lásd Barbosa 2008, 155–204.

³⁶ Ugyan a 939. évi Simancas melletti csata, amely III. Abd al-Rahman legsúlyosabb (személyes) veresége volt az északi keresztény erőktől éppen lehetővé tette volna, ám tudjuk, hogy 942-ben éppen béke honolt az iszlám

³⁷ ELTER ISTVÁN: A magyar kalandozáskor arab forrásai. In *A honfoglaláskor írott forrásai*. Budapest, 1996., SZÁNTÓ RICHÁRD: Spanyolországi források a kalandozó magyarok 942. évi hadjáratáról. In *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*. Tomus CIII. Szeged, 1996. 43–47.

³⁸ A topográfiai pontosításra lásd Bóna 2000, 50, az időrendire pedig MAKK FERENC: Kronológiai megjegyzések a magyarok 942. évi hispániai kalandozásához. In *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*. Tomus CXXVII. Szeged, 2007. 3–9.

³⁹ A nyugati szomszédokat tudatosan gyengítő támadásokról ez esetben nem beszélhetünk. Az

eseményről ugyancsak megemlékező Liutprand szerint, a takarmány és élelemhiánnyal küszködő magyar csapatok visszafelé megölték helyi vezetőjüket, ekként csillapítva a vereség miatti indulataikat. Makk: i. m. 3.

⁴⁰ Itt ismét a Magyar Királyság hasonló gyakorlatát hozzuk összevetésképpen, ahol nyugati keresztények, keleti pogány nomádok, ugyanakkor muszlim hitű horezmiek is zsoldos szolgálatba fogadott uralkodói elítikatonák lehettek. Az idítékek között mindkét helyen a távoli, helyi erővel kapcsolatba nem kerülő, csak a védendő személy(ek)től függő professzionális harcosok szerződtetése a legfontosabb. A tárgyalt korszakban Magyarországon Imre herceg „dux Ruizorum” címét, valamint II. István kedvezését a besenyőknek emeljük ki. ÁKÍF 216, 716. jegyzet, illetve *Képes Krónika*. Budapest, 2004. 103–104.

⁴¹ A keresztény szomszédok közti változó erőviszonyokra jellemző, hogy 972–1035 között a navarrai uralkodók perszonálunió formájában irányították az Aragón Grófságot, ezt követően 1162-ig ők adták az Aragón Királyság első dinasztiáját is. Kasztíliaiban pedig 1037–1126 között uralkodott navarrai dinasztia. LD 2000, 214; 216.

⁴² IMS 1995, 278–306.

⁴³ Urgell 1314-ben, míg Sobrarbe (Pallars Sobirà) csak 1491-ben egyesült a névleges különállását az aragón királyságban is megtartó Barcelonai grófsággal. LD2000, 216.

⁴⁴ A spanyol történészek jó része továbbra is az első kasztíliai-leóni királyt látja benne. Gonzalo Martínez Díez ezzel szemben Kasztília 1065 utáni tényleges függetlenülése mellett érvel. Lásd: *El condado de Castilla (711–1038): la historia frente a la leyenda*. Valladolid, 2004, Junta de Castilla y León. 713.

⁴⁵ Berlanga 2006; Glick 1979 48–49. 1292 jó végpontnak tűnik: Tarifa elfoglalásával Kasztília ez évben már a Gibraltári-szoros északi oldalát is uralma alá vonta, mintegy előkészítve a későbbi, elsőként végül a portugálok által végrehajtott „kilépést” az európai kontinensről.

⁴⁶ Lásd HÓMAN BALINT: *Magyar történet* I. Budapest, 1935. 387–417.